

מחנכים לדמוקרטיה האמונה באדם מנצחת

כנס מחנכים לדמוקרטיה, אוניברסיטת ת"א, 25.6.19

ד"ר אוהד דוד

שלום רב, ערב טוב,

ראשית ברצוני להודות לוועדת ההיגוי של התנועה הציבורית החדשה "מחנכים לדמוקרטיה" בכלל, ולדני בפרט, על כך שהזמינו אותי להציג את גישתי בפניכם.

תחת המטריה הרחבה של מושב זה התבקשתי לאפיין את פניו המורכבים של החינוך היהודי במערכת החינוך הממלכתית; חינוך שוועדת שנהר, או בשמה הרשמי "וועדת עם ועולם", התוותה לפני כמחצית יובל שנים את קווי המתאר שלו. אמנם קיבלתי על עצמי ברצון את התפקיד הזה, ואני אכן גאה לעסוק במשך שנים רבות גם בשדה החינוך עצמו וגם במכללת לוינסקי בפיתוח מקצועי של מורים בתחומי הזהות והתרבות היהודית, ברוח המלצותיה של ועדה חשובה זו. עם זאת, כבר מראש אומר, שמחיי השדה במערכת החינוך הממלכתית ניתן לחלץ את התפיסה הראויה בעיני, לפיה המלצותיה של ועדה אחת נארגות באופן דיאלקטי בהמלצותיה של ועדה שניה ושלישית.

ברצוני להציג בפניכם שלושה סיפורי מקרה קצרים מחיי השדה, ובאמצעותם לבסס בהמשך את טיעוני.

סיפור ראשון: בני למד השנה בכיתה ה' במסגרת המקצוע "תרבות יהודית-ישראלית" את נושא זיקת העם היהודי לארץ ולמדינה. כעבודה מסכמת הוצעו לתלמידים כמה שירים שמבטאים אהבת מולדת, מתוכם נדרשו לבחור שיר אחד, לנתח את משמעותו וליצור עבודה יצירתית שמבטאת את התובנות שלהם מהשיר. בני בחר ב"אין לי ארץ אחרת" מאת אהוד מנור. במהלך העבודה הבין שהשיר מבטא אהבה עזה לארץ ולשפה העברית, אך לא פחות מכך שזהו שיר מחאה, ואף הבין שקבוצות שונות בחברה עשו בו שימוש כדי להביע בזמנים שונים את מחאתן נגד השלטון. מה, אם כך, אופייה של העבודה: חינוך יהודי? חינוך ציוני? חינוך דמוקרטי? האם התכנים מובחנים ונפרדים או שמא מורכבים ושולבים זה בזה, כך שכלל רבדי התוכן, המשמעות והפרשנות אפשרו לשחרר לחוות תחושות שייכות לעמו ולתרבותו, וללמוד על דרכים במחאה אזרחית בחברה דמוקרטית?

סיפור שני: בחטיבת ביניים אותה הנחיתי במסגרת תכנית מארג – אות מצוינות בחינוך יהודי, ציוני ואזרחי-דמוקרטי – פיתחו יחידת לימוד ייחודית לחנוכה, אשר הציבה במוקד את השאלה: "מהו נס ומהו יחסנו לניסים?" התלמידים קראו מגוון טקסטים מהתלמוד, מהסידור ומהשירה הציונית הקלאסית, שמתוכם חולצו גישות מנוגדות זו לזו באשר לשאלה המנחה של יחידת הלימוד. באופן מעניין גם במקורות היהודיים וגם במקורות הציוניים ניכרו שתי הגישות המנוגדות. מה, אם כך, אופייה של יחידת לימוד זו? האם היא בגדר חינוך יהודי? חינוך ציוני? אולי חינוך לערכים דמוקרטיים,

מחנכים לדמוקרטיה האמונה באדם מנצחת

כמו סובלנות לעמדות מגוונות להם נחשפו התלמידים, קבלתה של שונות תרבותית, וחשיבה ביקורתית באמצעות הנגדה בין טקסטים? או שמא הדברים ארוגים זה בזה?

סיפור שלישי: במסגרת סמינריון לתואר שני שאני מלמד במכללה, "חינוך לזהות במדינה יהודית ודמוקרטית" בו לומדים יחדיו יהודים וערבים, חילוניים מסורתיים ודתיים על גווניהם השונים, ערכתי שיעור סביב הפיוט שכתב ר' דוד בוזגלו לליל המימונה בשם "אתם בני מערב" [מערב, נא לא להתבלבל, הוא המערב]. וכך כתב, בין היתר, בוזגלו בפיוט:

שָׁמָּה עֲבָרִים וְעֲרָבִים, יַחְדּוֹ בָּלָם מְסַבִּים.

וְאֵת לִבָּם מְטִיבִים. עִם כָּלִי שִׁיר וְנִגִּינָה.

וְלֹא נִכָּר הָעֲבָרִי. לִפְנֵי אָחִיו הַהֶגְרִי.

אִם עִירוֹנִי אוֹ כִּפְרִי. רוּחַ בָּלָם נִכּוֹנָה.

שָׁם טָשְׁטָשׁוּ הַתְּחוּמִּים בֵּין יִשְׂרָאֵל לְעַמִּים

אֶלְמָלָא אֲנָשִׁי דָּמִים. אֲשֶׁר עַל הַמְּדִינָה.

הִמָּה הַמְּגוּגִים. מוֹסְרִים עִמָּם לַהּוֹרְגִים

כִּי לְכַתְרָם דּוֹאֲגִים. לֹא לְנַפֵּשׁ נַעֲרָה.

האם שיעור זה היה בגדר חינוך יהודי? חינוך הומניסטי שכולו אהבת אדם ודו קיום? או שמא היה זה שיעור המפתח חשיבה ביקורתית על המתחולל בדמוקרטיה שלנו? שהרי הדיון בביתה איפשר לסטודנטים לתהות, האם פוליטיקאים יהודים וערבים-פלסטינים בישראל, אותם "אנשים אשר על המדינה", מקדמים דו קיום או שמא אלה כאלה עסוקים השכם והערב בהתססת האווירה ובהלהטת רוחות ובולמים אפשרות של דו קיום.

הייתי יכול לספר עוד ועוד ללא סוף, אך דומני ששלושת המקרים מספרים את הסיפור כולו:

ההבחנה הדיכוטומית בין "חינוך יהודי" לבין "חינוך לדמוקרטיה" – בין "נציגת וועדת קרמניצר", "נציג וועדת עיסוו" ונציג "וועדת שנהר" במושב זה – היא כמובן השיקוף הפדגוגי של ההבחנה הדיכוטומית בין "יהודית" לבין "דמוקרטית" ברמה הפוליטית המדינית או בין "זהות ושייכות" לבין "ערכים הומניסטיים" ו"חשיבה ביקורתית" ברמה הערכית או אף הפילוסופית. הדיכוטומיות הללו השתרשו לאסוננו כי רב בדור האחרון בקרב נבחרי ציבור, אנשי משפט ותקשורת מכל קשת הגוונים בחברה הישראלית, וכן, לצערי גם בקרב לא מעט אנשי אקדמיה וחינוך. למול גישות אלה

מחנכים לדמוקרטיה האמונה באדם מנצחת

ניצב בעוז נשיא המדינה, ראובן ריבלין, אשר נוהג לומר "מדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית, דמוקרטית ויהודית, בדיבור אחד".

כפי שהיטיב להסביר ולהדגים ד"ר אדר כהן בחוברת המצוינת שכתב – "שניים יחדיו – מורה דרך לחינוך יהודי ודמוקרטי" – לתודעתם של מורים באשר ליחסים שבין שני המרכיבים עשויות להיות השלכות מרחיקות לכת על המעשה החינוכי שלהם. הצעתו של כהן לקיים חינוך יהודי-דמוקרטי בגישה אותה הוא מכנה "דיאלקטית" היא דוגמא אחת מתוך שלל גישות שסוללות דרכים בפדגוגיה של זהות בפרט ושל חינוך ערכי בכלל; גישות, בהן המתח המפרה שבין מחויבות לפתיחות, בין "זהות ושייכות" לבין "חשיבה ביקורתית" שנובעת ממעמקי אותה זהות ושייכות, הוא-הוא המפתח לחינוך הראוי. אזכיר כאן בנוסף רק את הגישה "הערכית-רלבנטית" שפיתח פרופ' מיכאל רוזננק להוראת תרבות ישראל, ואת גישתו הפסיכו-חברתית של פרופ' מרדכי ניסן אשר קוראת ל"מחויבות פתוחה ופעילה" בתהליכי פיתוח זהות.

לאור דברים אלה אומר בגילוי לב, שחשתי מורת רוח עמוקה כאשר נוכחתי שבטיטת מסמך היסוד של התנועה הציבורית "מחנכים לדמוקרטיה", אשר נשלחה בתפוצה נרחבת בשבועות האחרונים, השמיטו המחברים ממטרות החינוך הממלכתי שלוש מטרות, מס' 1, 3 ו-4 בלשון החוק, כולן עוסקות בחינוך לזהות ולתרבות יהודית, והותירו את כל המטרות האחרות. אף משמה של התנועה נשמט המרכיב היהודי. היתכן תנועה שדורשת הקמת מועצה עצמאית לחינוך הממלכתי, אשר לא מציבה את החינוך לזהות יהודית בלבה הפועם לצד המרכיב הדמוקרטי?

השמטות אלה הן ביטוי למה שמיכה גודמן מכנה בספרו האחרון "התאונה הזהותית" שמתרחשת בחברה הישראלית, תאונה בה מתנגשים בעוצמה שני צרכים בסיסיים ביותר של האדם המודרני: הצורך בשייכות לעם בעל תרבות ארוכת דורות, אשר מקנה משמעות עמוקה לקיום האנושי בעולם מנוכר; והצורך בחירות, במימוש עצמי ובביטוי אישי אותנטי כתולדה של חשיבה ביקורתית, ערכים המזוהים ככאלה שייחוסם ומקורם הוא בדמוקרטיה המערבית הליברלית בלבד.

החינוך הממלכתי – שימו לב – לא החינוך היהודי לפי שנהר, לא החינוך לדמוקרטיה לפי קרמניצר – אלא החינוך הממלכתי שבו יושבים תלמידים מרקעים זהותיים, תרבותיים ופוליטיים כה מגוונים – צריך להיות המקום בו תתחולל הסינתזה בין שני הצרכים הללו. במקום תאונה שהיא תוצאה של תודעה דיכוטומית נבנה בבתי הספר שיח זהויות דיאלקטי מפרה, שמכיל את המורכבויות כשלם אחד. במקום אי הכרה ב... וחוסר היכרות עם... מעמקי התרבות העצמית שלנו היהודים ושל תרבויות אחרות, נציע חינוך ערכי שבליבו ההוד תרבותי עשיר ומורכב. במקום הסתגרות והימנעות שנובעות מחרדה, נייצר אופק של חוויות רגשיות מעצבות זהות ומרחב של דילמות ערכיות שנידונות מתוך קשב ופתיחות הלב למה שיש **לכל הקבוצות** שנכללות בחינוך הממלכתי לתרום לדיון.

מחנכים לדמוקרטיה האמונה באדם מנצחת

האם אין בדרך זו מתחים פנימיים עמוקים, דיאלקטיקות, לעיתים אפילו סתירות? יש ויש, המון! איני רוצה כלל להסתיר. אך, אין בכך כל חדש בתורת החינוך. כבר לפני למעלה מ-2500 שנים לימדנו הרקליטוס את יופייה וחשיבותה של "אחדות הניגודים", וכבר למדנו מן החכם באדם הוא קהלת: "טוב אשר תאחוז בזה, וגם מזה אל תנח את ידך, כי ירא אלוהים ייצא את כולם".

אני קורא למובילי תנועת המחנכים לדמוקרטיה "להחזיק" את המתחים הללו, לחיות ולהחיות אותם, ולא לשמוט אותם מידיהם.